

Mid-term evaluatie Project W

Mid-term evaluatie Project W

Corina Dhaene

Woord Vooraf

Het was een plezier om aan deze opdracht te werken. Reacties in scholen maakten duidelijk hoeveel plezier ook leerkrachten en leerlingen beleefd hebben aan project W. Het thema was laagdrempelig en werd op een enthousiasmerende manier gebracht. We hopen dat deze evaluatie toelaat om de aanpak en samenwerking met andere actoren verder te ontwikkelen in functie van een duplicering van de trajecten.

Corina Dhaene (ACE Europe) Mechelen, Belgium. 2019

Samenvatting

- ¹ Onderwerp van deze evaluatie is het project W – Wereldwijd met Water, dat onderdeel uit maakt van het programma 2017-2021 van Join for Water gefinancierd door DGD. Project W wil direct en indirect watergebruik en -gedrag verbeteren in 5 gemeenten, inclusief het gemeentebestuur, scholen, middenveldorganisaties, bedrijven en burgers. Het accent op het concept watervoetafdruk, indirect waterverbruik en het ondersteunen van interactie tussen diverse stakeholders binnen een gemeente is nieuw in de strategie van Join for Water. Om een duidelijke link te leggen tussen het watergebruik in Vlaanderen en de mondiale waterproblematiek werd gekozen voor gemeenten die een stedenband hebben.
- ² Het project bereikt intussen 6 gemeenten, 1 meer dan gepland: Roeselare, Kortrijk, Merelbeke, Bierbeek, Evergem en Brasschaat. In elke gemeente werden scholen geïdentificeerd van diverse niveaus, netten en scholengroepen (met hulp van de gemeente of rechtstreeks aanspreken van de scholen/leerkrachten): 14 scholen van het Lager Onderwijs en 4 secundaire scholen. De scholenwerking in Bierbeek, Brasschaat en Evergem wordt dit schooljaar 2019-2020 opgestart.
- ³ De centrale vraag in deze mid-term evaluatie is na te gaan in welke mate de veranderingstheorie van project W en de hypothesen over verandering kloppen ten aanzien van de werking in de gemeenten en of de bevraging van diverse actoren aanleiding is om die veranderingstheorie en de hieruit voortvloeiende aanpak te veranderen. De evaluatie wilde bijkomende vragen beantwoorden: welke actoren bereikt Join for Water, hoe relevant is het aanbod, hoe effectief en wat is de rol geweest van samenwerking tussen partners?
- ⁴ Opzet van de evaluatie was het ondersteunen van leren, in eerste instantie bij Join for Water maar ook bij de uitvoerende partners van Join for Water en gemeenten. Daarom werden de eerste bevindingen en ideeën voor aanbevelingen doorgesproken met een ruimere groep (team van project W, verantwoordelijke kennismanagement bij Join for Water, verantwoordelijke voor fondsenwerving en contacten met bedrijven, Ecololife, DJAPO, VVSG en gemeenten). Scholen waren ook uitgenodigd maar leerkrachten konden niet aanwezig zijn. Het dient opgemerkt dat het getuigde van openheid bij Join for Water om de vaststellingen van de evaluatie onmiddellijk breder te delen.
- ⁵ De kwalitatieve aanpak van deze evaluatie is gebaseerd op een werksessie met het team van project W, desk onderzoek en semi-gestructureerde interviews met medewerkers van project W, partners van Join for Water (DJAPO, Ecolife), andere betrokken organisaties (Vlakwa, VVSG dienst Internationaal, VVSG, dienst steunpunt duurzaam aankopen), de ambtenaren Mondiaal Beleid in de 5 gemeenten en directie en leerkrachten in 6 scholen waar het project werd uitgevoerd (waarvan 1 middelbare school en 1 school waar het project nu in jaar 2 zit). Het interviewen van diverse betrokkenen in 1 school liet toe om de informatie voldoende te trianguleren.

- 6 Om de theorie van verandering te valideren werkte ACE Europe drie wegen van verandering uit met hypothesen die tijdens de evaluatie werden onderzocht. Op basis daarvan en op basis van eerste documenten onderzoek werd een evaluatie kader opgesteld.
- 7 Centraal in het aanbod van Project W aan gemeenten is het organiseren van gemeenschappelijke vergaderingen met Ecolife, een tool voor de berekening van het indirect waterverbruik, ondersteunen van het definiëren van acties en het aanbod voor scholen in de gemeente. Het aanbod naar gemeenten en andere actoren is weinig gestructureerd, hoewel de verwachte input en veranderingen, zeker bij gemeenten (zie ook referentietermen voor deze evaluatie, pag 7) behoorlijk ambitieus zijn. De documenten spreken over een 'watertraject' bij de gemeenten maar de uitwerking daarvan is minder duidelijk.
- 8 Centraal in het aanbod van Project W aan scholen staat een traject van twee jaar waarin gemeenten betrokken worden als intermediair/ondersteuning tijdens en na Project W. Er ligt een accent op educatie, sensibilisatie en activering; dit sluit ook aan bij de educatieve competenties van het team van Join for Water dat zich versterkt heeft met DJAPO en hun competentie om te werken aan EDO vaardigheden bij leerkrachten. De opbouw van het traject en de aanpak is overdacht en goed beschreven. Zowel voor het lager als voor het middelbaar onderwijs is er een draaiboek. Met de Artevelde Hogeschool, die het denken rond de trajectaanpak ondersteunt, wordt de aanpak van het traject verder onderbouwd (bijv. met het concept van de diamantstructuur, een aanpak om trajecten over langere periode goed te managen en te ondersteunen).
- 9 Interessant in de aanpak is de opzet die educatie verbindt met beleid in de school en in de gemeenten en met technische handelingsperspectieven die de watervoetafdruk bij de actoren effectief naar beneden kan halen.
- 10 Conclusies
- 11 De keuze om te werken met scholen binnen een bepaalde gemeente was en blijft relevant gezien het bereik van deze instellingen (naar leerlingen, hun ouders, lokale verenigingen en inwoners). Voor de scholen werd een kwaliteitsvol traject uitgewerkt dat rekening hield met de capaciteit in de school, dat leerkrachten en hun leerlingen sterk kon boeien en dat inspiratie leverde voor het opzetten van nieuwe activiteiten in de school met en door de kinderen. Doorheen het werken met de scholen hebben zowel Join for Water als DJAPO hun aanpak kunnen verfijnen en versterken. Het thema van indirect waterverbruik verraste en inspireerde de scholen. Materiaal, vorming, aanpak waren gepast en bruikbaar. Specifieke activiteiten zoals de debietmeter, kick-off van het traject en de inspiratiewandeling overtuigen. Resultaten van de trajecten zijn zichtbaar op het niveau van de trekkersleerkrachten en hun klassen, vanuit die klassen zijn ook initiatieven genomen om de ganse school en de ouders te bereiken. Scholen zijn zelf trots op hun activiteiten en de andere invulling/aanpak van hun schoolfeest. De stap naar een ander beleid en (denk-)cultuur binnen de scholen en een beleid rond de watervoetafdruk is groter: diverse kleinere initiatieven zijn genomen maar hebben globaal minder effect en vergen een langere tijd dan een traject van 2 jaar.

- ¹² Voor Join for Water was het de eerste keer om een nauwere samenwerking met gemeenten aan te gaan, een duidelijk traject en methode lag niet klaar. Van de ambtenaar in de gemeente (voor Mondiaal Beleid of duurzaamheid) werd verwacht om een proces rond direct en indirect waterverbruik binnen de gemeente te initiëren en te begeleiden en met Join For Water in een proces van co-creatie een gepaste aanpak te ontwikkelen. De verwachtingen ten aanzien van het engagement van gemeenten werden onvoldoende doorgesproken met gemeenten en de hypothese over de capaciteit (tijd en positie) van de contact ambtenaar bleek niet valide. Join for Water en Ecolife zijn elk zoekende om een andere invulling te geven. De eerste stappen zijn daarvoor al gezet en gaan in de richting van een strategie die de dynamiek tussen de actoren in een gemeente wil versterken, een strategie waarbij de gemeente eerder een faciliterende rol speelt. Dat is een goede keuze.
- ¹³ De juiste partners voor samenwerking werden geïdentificeerd maar er was geen duidelijke visie of ondersteuning ten aanzien van een samenwerking in partnerschap. Een multi-partijenaanpak werd impliciet naar voor geschoven maar die vertaalde zich niet door in de uitvoering. Het is tot op heden onduidelijk wat een multi-partijen partnerschap voor Join for Water betekent.
- ¹⁴ Aanbevelingen op korte termijn
- ¹⁵ De evaluator formuleert aanbevelingen op korte termijn (uitvoering van huidige programma) en aanbevelingen met het oog op het opschalen van project W (en voorbereiding van nieuw programma). De evaluator vindt de inspanningen van Project W om relevante trajecten voor het middelbaar onderwijs uit te werken naast projecten voor het lager onderwijs relevant, zowel Join for Water als DJAPO dienen hier nog stappen te zetten. De manier waarop Join for Water nu inzet op reflectie en het opvolgen van het verloop van de trajecten toont de aandacht van het team voor het proces. Dit is ook goed gedocumenteerd, zeker voor wat betreft het traject met de scholen. Deze opvolging kan worden verder gezet, hierbij rekening houdende met aanbevelingen die volgen (over de theorie van verandering en het samenwerken in partnerschap) en eventueel door de aandacht wat meer te verdelen en te kijken naar de dynamiek tussen de actoren binnen de gemeente)
- ¹⁶ Korte termijn
- ¹⁷ **Expliciteren van de theorie van verandering** - Het is belangrijk om de theorie van verandering te herbekijken en meer expliciet te maken. De weg van verandering binnen de gemeente en met de scholen kan meer in detail worden uitgewerkt alsook de multi-partijenaanpak, de gewenste veranderingen en de plaats van Project W in het DGD Noordprogramma van Join for Water (en de link met acties van Join for Water rond beleidsbeïnvloeding). Een herziening van de theorie van verandering zal ook helpen om het M&E systeem aan te scherpen en te bepalen welke accenten Join for Water in de website (wordt nu ontwikkeld) en communicatie moet leggen. Het moet er ook toe leiden dat Join for Water een onderbouwde keuze maakt inzake de multi-partijen *aanpak*: gaat het over het aanspreken en ondersteunen van diverse partijen die mee het verschil kunnen maken of gaat het echt over het opzetten van een multi-partijen *partnerschap*? Reflectie hierover kan eventueel opgezet worden met het ganse team van Join for Water aangezien de

aandacht voor het samenwerken met diverse actoren ook in het Zuiden een belangrijke rol speelt.

- ¹⁸ **'Ontzorgen' en herbekijken van de werking met de gemeenten** - Bij het hertekenen van de theorie van verandering wordt best rekening gehouden met het herbekijken van de aanpak op gemeentelijk vlak: Project W kan veranderingen op gemeentelijk vlak niet aansturen via de ambtenaar mondiaal beleid. Wellicht is het meer haalbaar en ook zinvol om te focussen op kleinere veranderingen binnen de gemeente (voorbeeldfunctie) en de gemeenten aan te spreken als *facilitator* van een aanbod naar scholen, inwoners en lokale organisaties en *facilitator* voor lokale acties rond duurzaam watergebruik. Join for Water heeft hier al ten dele voor gekozen maar het kan nog explicieter worden gemaakt in de communicatie: wat vraagt Join for Water en wat kan de organisatie bieden aan gemeenten. Het is duidelijk dat project W de gemeente meer moet ondersteunen middels een procesbegeleiding zodat er druk wordt weggenomen van de ambtenaar mondiaal of duurzaam beleid.
- ¹⁹ De keuze om binnen een bepaalde gemeente te werken blijft relevant. Het is ook relevant dat Join for Water niet enkel focust op scholen en de gemeente maar ook op lokale organisaties die een ervaring kunnen geven en/of een goede praktijk kunnen tonen aan scholen en inwoners (zie voorbeeld van inspiratiewandeling). Deze aanpak zou sterker uitgewerkt kunnen worden naast de trajecten met gemeenten en scholen. Join for Water heeft ook initiatief genomen voor gemeenschappelijke acties met scholen (niet enkel de scholen in een traject), zoals bijv. met de T-shirt wedstrijd in scholen. Het diversifiëren van het aanbod naast de meer intensieve trajecten maar binnen hetzelfde kader van de gemeente en Project W is ook iets dat zeker verder uitgebouwd kan worden.
- ²⁰ **Herdenken van rol van scholen die traject doorliepen** – Bepaalde scholen in de gemeente hebben een traject van twee jaar doorlopen. Join for Water heeft nazorg gepland. Vraag is echter hoe de ervaring in deze scholen verder kan gebruikt worden om de verandering en lokale dynamiek rond water binnen een gemeente verder te ontwikkelen. Kunnen de scholen en de resultaten extra in de kijker worden gezet als inspiratie voor anderen, willen leerkrachten getuigen, ... Hierover denken kan onderdeel zijn van het herwerken van de theorie van verandering.
- ²¹ **Pro-actief identificeren van scholen met minder affiniteit maar wel met een vraag/interesse om te werken rond de voetafdruk** – De huidige trajecten worden gebruikt om een aanpak te testen. Die wordt nu getest bij scholen die al een bepaalde affiniteit hebben met het thema of de methoden. Om de aanpak 'robuust' te maken is het belangrijk om in een ander soort lagere school (bijv. met een grote mix aan nationaliteiten/culturele achtergrond van leerlingen) te testen onder welke voorwaarden de aanpak kan werken. Een prikkel in andere scholen (zie aanbeveling hierboven) kan eventueel helpen om een bijkomende school te identificeren.
- ²² **Meer dynamische interactie met de verschillende partijen** – De keuze van diverse partners is relevant maar werd in de uitvoering niet altijd even goed gevaloriseerd. De klassieke stuurgroep die eenmaal per jaar bij elkaar komt, is weinig geschikt om de meerwaarde en het leerpotentieel te benutten. Een meer gerichte communicatie (over wat er gebeurt, welke resultaten er zijn en

wat er te leren valt, delen van vragen ter reflectie) en leermomenten kunnen de interactie meer dynamisch en zinvol maken. **Vorbereiden van de eindevaluatie en bepalen van evaluatievragen** – Aansluitend op het herzien van de theorie van verandering is het goed om nu al te onderzoeken welke evaluatievragen Join for Water beantwoordt wil zien op het einde van het programma. Het is aan te bevelen dat de evaluatie van de lokale dynamiek binnen de gemeente meegenomen wordt in de evaluatie.

- 23 Reflecties in functie van de langere termijn
- 24 **Identificeren van organisaties en bedrijven in Vlaanderen die willen steunen** – Er is bij bepaalde gemeenten een vraag om meer trajecten bij scholen te laten doorgaan. Join for Water zou kunnen onderzoeken welke bedrijven en organisaties interesse zouden kunnen hebben om hun naam te verbinden aan Project W en eventueel financieel willen steunen.
- 25 **Versterken van doorstroming van educatieve competenties van trekkersleerkrachten naar ganse school** - Join for Water en DJAPO gaan ervan uit dat de vorming van trekkersleerkrachten een basis kan leggen voor een andere denkcultuur binnen de school. De evaluatie wijst uit dat dit niet automatisch zal gebeuren, vooral omdat het doorstromen van verworven competenties binnen het lerarenteam niet gebeurt. Vraag is of er binnen een traject ruimte is om dat aspect aan te pakken, bijv. door het identificeren van leerkrachten/ouders/directie die zin hebben om de de vormingen mee te volgen en die van meet af aan gesteund worden in het verspreiden van deze kennis onder de leerkrachten; een soort TOT binnen het traject.

Inhoud

1	Inleiding	13
1.1	Context en beschrijving	13
1.2	Aanpak en methodologie	14
2	Resultaten uit de evaluatie	20
2.1	keuze van actoren en relevantie van aanbod	20
2.2	Vaststelling van veranderingen bij de actoren	26
2.3	Samenwerking met partners en multi-partijen partnerschap	32
3	Conclusies en aanbevelingen	34
3.1	Conclusie	35
3.2	Aanbevelingen	35
4	Bijlagen	39
4.1	overzicht van personen die werden bevraagd	39
4.2	Geconsulteerde documenten	40

Overzicht tabellen

<i>Tabel 1: overzicht van bereik gemeenten en scholen</i>	14
<i>Tabel 2: overzicht van scholen die bevroegd werden</i>	15
<i>Tabel 3: overzicht van trajecten en componenten</i>	17
<i>Tabel 4: overzicht van evaluatiekader</i>	19
<i>Tabel 5: overzicht van doelstellingen in scholen</i>	27
<i>Tabel 6: overzicht van indicatoren en resultaten</i>	31

1 Inleiding

1.1 CONTEXT EN BESCHRIJVING

²⁶ Onderwerp van deze evaluatie is het project W – Wereldwijd met Water, dat onderdeel uit maakt van het programma 2017-2021 van Join for Water gefinancierd door DGD. Project W wil direct en indirect watergebruik en -gedrag verbeteren in 5 gemeenten, inclusief het gemeentebestuur, scholen, middenveldorganisaties, bedrijven en burgers. Het accent op het concept watervoetafdruk en het ondersteunen van interactie tussen diverse stakeholders binnen een gemeente is nieuw in de strategie van Join for Water. Om een duidelijke link te leggen tussen het watergebruik in Vlaanderen en de mondiale waterproblematiek werd gekozen voor gemeenten die een stedenband hebben. Project W wordt in het DGD-dossier omschreven door de resultaten 1 tot 4 van het logisch kader.

- R1. De kernactoren in 5 gemeenten zijn bewust van het belang en hebben kennis over direct en indirect watergebruik en -gedrag en haalbare verbeteropties.
- R2. Binnen de 5 gemeenten en de scholen in deze gemeenten zijn actieplannen over direct en indirect water gebruik opgesteld en uitgevoerd.
- R3. De ervaringen zijn gedeeld binnen en tussen de 5 gemeenten en gevaloriseerd in het gemeentelijk schoolbeleid.

Het 4de resultaat, 'De Belgische water- en ontwikkelingsactoren en beleidsmakers hebben kennis van de mondiale uitdagingen mbt direct en indirect watergebruik en -gedrag' is geen focus van de evaluatie.

²⁷ Het project wordt uitgevoerd door een samenwerking tussen organisaties met complementaire expertise. Scholenwerking en gemeentelijke werking werden respectievelijk ondersteund door DJAPO en 1.

²⁸ Het project bereikt intussen 6 gemeenten, 1 meer dan gepland. In elke gemeente werden scholen geïdentificeerd van diverse niveaus, netten en scholengroepen (met hulp van de gemeente of rechtstreeks aanspreken van de scholen/leerkrachten):

Gemeente	Stedenband	Scholen	
		Lager onderwijs (4 en 5de jaar)	Middelbaar onderwijs (3-4de graad)
Kortrijk	Cebu (Filippijnen)	4	1
Roeselare	Dogbo (Benin)	4	1

Merelbeke	Toucountouna (Benin)	2	1
Bierbeek	San Felipe De Ona (Ecuador)	2	Er zijn geen middelbare scholen
Brasschaat	Tarija (Bolivia)	geen	1
Evergem	Guaranda (Ecuador)	2	Nog geen gecontacteerd op vraag van Noord-Zuid ambtenaar

Tabel 1: overzicht van bereik gemeenten en scholen

- ²⁹ De scholenwerking in Bierbeek, Brasschaat en Evergem wordt dit schooljaar 2019-2020 opgestart.
- ³⁰ De centrale vraag in deze mid-term evaluatie is na te gaan in welke mate de veranderingstheorie van project W en de hypothesen over verandering kloppen ten aanzien van de werking in de gemeenten en of de bevraging van diverse actoren aanleiding is om die veranderingstheorie en de hieruit voortvloeiende aanpak te veranderen.
- ³¹ In de referentietermen formuleerde Join for Water vragen over:
- De actoren: hoe worden actoren bereikt en wie wordt er bereikt, beantwoordt het project aan de verwachtingen van scholen en gemeenten
 - De veranderingen: zijn de beoogde veranderingen realistisch of niet, wat is al gerealiseerd en was dit gepland of niet, welke andere veranderingen zijn nog mogelijk? Welke factoren hebben bijgedragen tot verandering of zijn remmend en hoe kan Join for Water daarop inspelen?
 - Vragen over de expertise van Join for Water en partners: is er voldoende en complementaire expertise, wordt die efficiënt ingezet, moet de expertise verder ontwikkeld worden?

1.2 AANPAK EN METHODOLOGIE

- ³² Opzet van de evaluatie was het ondersteunen van leren, in eerste instantie bij Join for Water maar ook bij de uitvoerende partners van Join for Water en gemeenten. Daarom werden de eerste bevindingen en ideeën voor aanbevelingen doorgesproken met een ruimere groep (team van project W, verantwoordelijke kennismanagement bij Join for Water, verantwoordelijke voor fondsenwerving en contacten met bedrijven, Ecololife, DJAPO, VVSG en gemeenten). Scholen waren ook uitgenodigd maar leerkrachten konden niet aanwezig zijn. Het dient opgemerkt dat het getuigde van openheid bij Join for Water om de vaststellingen van de evaluatie onmiddellijk breder te delen.
- ³³ De kwalitatieve aanpak van deze evaluatie is gebaseerd op een werksessie met het team van project W, desk onderzoek en semi-gestructureerde interviews met medewerkers van project W,

partners van Join for Water (DJAPO, Ecolife), andere betrokken organisaties (Vlakwa, VVSG dienst Internationaal, VVSG, dienst steunpunt duurzaam aankopen), de ambtenaren Mondiaal Beleid in de 5 gemeenten, directie en leerkrachten in 6 scholen waar het project al gelopen is (waarvan 1 middelbare school en 1 school waar het project nu in jaar 2 zit). Drie bijkomende scholen werden aangeschreven met de vraag om een interview maar hebben niet gereageerd of gaven aan dat het project even on hold werd gezet. De focus lag op de werking in de lagere scholen. Waar relevant, wordt aangevuld met informatie uit de interviews met leerkrachten uit de middelbare school. Het interviewen van diverse betrokkenen in 1 school liet toe om de informatie voldoende te trianguleren.

Gemeente	Scholen die betrokken werden in evaluatie
Kortrijk	Lager onderwijs: – Sint-Paulus – De Levensboom (telefonisch met 1 leerkracht) Middelbaar onderwijs: – Athena Campus Driehofsteden
Roeselare	Lager onderwijs – De Plataan – De Bonte Specht
Merelbeke	Lager Onderwijs – De Bergwegel

Tabel 2: overzicht van scholen die bevroegd werden

Om de theorie van verandering te valideren werkte ACE Europe drie wegen van verandering uit met hypothesen die tijdens de evaluatie werden onderzocht. Op basis daarvan en op basis van eerste documenten onderzoek werd een evaluatie kader opgesteld.

1.2.1 RECONSTRUCTIE VAN DE THEORIE VAN VERANDERING

- ³⁴ Tijdens een eerste werksessie met het team van Project W werd een reconstructie gemaakt van de ToC en met name de manier waarop gemeenten, scholen, lokale organisaties en inwoners en aanbieders van diensten interageren. Deze interactie is voor Join for Water een waarde op zich en vloeit voort uit de keuze om via gemeenten te werken als een afgebakend territorium waarbinnen diverse partijen kunnen samenwerken. Het zwaartepunt van de input van project W ligt op dit moment vooral op scholen en gemeenten en hun interactie.
- ³⁵ Centraal in het aanbod van Project W aan gemeenten is het organiseren van gemeenschappelijke vergaderingen met Ecolife, een tool voor de berekening van het indirect waterverbruik, ondersteunen van het definiëren van acties en het aanbod voor scholen in de gemeente. Het aanbod naar gemeenten en andere actoren is minder gestructureerd, hoewel de verwachte input en veranderingen, zeker bij gemeenten (zie ook referentietermen voor deze evaluatie, pag 7) behoorlijk ambitieus zijn. De documenten spreken wel over een 'watertraject' bij de gemeenten maar de uitwerking daarvan is minder duidelijk.

- 36 Centraal in het aanbod van Project W aan scholen staat een traject van twee jaar waarin gemeenten betrokken worden als intermediair/ondersteuning tijdens en na Project W. Er ligt een accent op educatie, sensibilisatie en activering; dit sluit ook aan bij de educatieve competenties van het team van Join for Water dat zich versterkt heeft met DJAPO en hun competentie om te werken aan EDO vaardigheden bij leerkrachten. De opbouw van het traject en de aanpak is overdacht en goed beschreven. Zowel voor het lager als voor het middelbaar onderwijs is er een draaiboek. Met de Artevelde Hogeschool, die het denken rond de trajectaanpak ondersteunt, wordt de aanpak van het traject verder onderbouwd (bijv. met het concept van de diamantstructuur, een aanpak om trajecten over langere periode goed te managen en te ondersteunen).
- 37 Interessant in de aanpak is de opzet die educatie verbindt met beleid in de school en in de gemeenten en met technische handelingsperspectieven die de watervoetafdruk bij de actoren effectief naar beneden kan halen.
- 38 Elementen van het traject in het onderwijs en in de gemeenten staan opgesteld in onderstaande tabel

Traject lager onderwijs en Traject middelbare school	Werking gemeenten
<ul style="list-style-type: none"> – Intake met trekkersleerkrachten/directie: kijken naar wat bestaat in de school en eerste voorzet voor actieplan op schoolniveau – Kick off moment rond watervoetafdruk (met meerdere leerkrachten) door Join for Water en DJAPO – Vormingen trekkersleerkrachten EDO: systeemdenken, filosoferen, creatief denken + workshop in de klas door DJAPO en ondersteuning met educatief materiaal – Aanbod technische vorming (enkel West-Vlaanderen) via VLAKWA – Geregelde momenten voor opvolging van de uitvoering van het actieplan door Join for Water – Faciliteren en leggen van contacten waar nodig – Gemeenschappelijke evaluatie <p>In het middelbaar onderwijs¹: aanbod is licht verschillend maar focust ook op EDO en er zijn meer workshops in de klas gegeven door Join for Water en Djapo. Dit wordt aangevuld door een prikkel onder de vorm van een inspiratietocht langs organisaties en instellingen die werken rond duurzaamheid en water (uitgewerkt door Join for Water)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Verkennend gesprek met Ecolife – Intake met trekkersgroep, geleid door ambtenaar Mondiaal beleid en voorstelling tools (analyse van attitude bij ambtenaren, analyse van indirect waterverbruik) – Aanbod van technische vorming via VLAKWA – Ondersteunen van toepassing tools – Ondersteunen van formulering van een actieplan met 4 pijlers (interne sensibilisatie, externe sensibilisatie, beleid, ondersteuning van scholenwerking) – Geregelde opvolging voor de uitvoering van het actieplan door Join for Water – Faciliteren van link met werking en resultaten in scholen

¹ De partners Join for Water en DJAPO zijn nog wat zoekende in de uitwerking van het aanbod en het traject in het Middelbaar Onderwijs.

Ondersteuning door Join for Water met materiaal en inspiratie voor wereldwaterdag in maart. Onder meer: aanbod van de superette van Walter die middels een scanning van producten aangeeft wat het indirecte waterverbruik is van bepaalde producten.

Tabel 3: overzicht van trajecten en componenten

- ³⁹ Op basis van de werksessie en het DGD dossier kon ACE Europe enkele specifieke pathways of change identificeren. Het preciezer beschrijven van een pathway of change liet toe om de evaluatie goed aan te sturen en achterliggende assumpties te expliciteren en te onderzoeken. Die assumpties zijn belangrijk omdat zij de robuustheid of aannemelijkheid van de ToC ondersteunen. Als de assumpties niet gevalideerd kunnen worden, noopt dit tot een aanpassing van de strategie. We beschrijven hieronder kort de pathways en assumpties (vooral van toepassing voor de lagere scholen):
- **Pathway 1:** de eerste weg van verandering loopt via het ondersteunen van trekkersleerkrachten: als zij specifieke vaardigheden ontwikkelen (via de EDO vorming) en kennis over de watervoetafdruk, krijgen de leerlingen in hun klas vorming over de watervoetafdruk. Hierdoor kunnen de leerlingen leren om duurzame keuzes te maken, wat kan leiden tot veranderingen in het gedrag/watergebruik.
 - **Pathway 2:** de tweede weg van verandering loopt via de directie (met de steun van de trekkersleerkrachten) die ervoor zorgt dat de school specifieke beleidskeuzes maakt (dankzij het aanbod aan tools), alle andere leerkrachten bereikt (bijv. tijdens personeelsoverleg) en initiatieven neemt voor sensibilisatie van alle schoolbetrokkenen. Dit zorgt ervoor dat ook andere leerlingen bereikt worden, dat alle betrokkenen (leerkrachten en ouders) zich actief willen inzetten rond watergebruik in de school en dat de watervoetafdruk binnen de school effectief daalt.
 - **Pathway drie:** de derde weg van verandering loopt via een ambtenaar binnen de gemeente (Mondiaal beleid of andere) die de aangeboden tools om het watergebruik te meten en de steun van Join for Water gebruikt om (i) collega's en bestuur te sensibiliseren en (ii) het bestuur aan te zetten tot beleidskeuzes en (iii) die scholen en het middenveld sensibiliseert en mobiliseert tot actie rond water en (iv) (alle) scholen ondersteunt in hun veranderingstraject en (v) via de stedenband het water in een mondiaal perspectief plaatst. Dit leidt ertoe dat bestuur en gemeentepersoneel inzicht hebben in direct en indirect watergebruik, dat het bestuur beslissingen neemt om de watervoetafdruk naar beneden te halen, dat burgers geïnformeerd zijn over duurzaam watergebruik (op huishoudniveau), dat de stedenband water centraal zet, dat er een netwerk ontstaat (van organisaties; bedrijven, verenigingen binnen de gemeente) rond bewust watergebruik. Dit alles leidt tot een effectieve daling van de watervoetafdruk bij alle actoren en meer bepaald in de gemeente (gemeentebestuur) en bij de scholen.
- ⁴⁰ De linken tussen de verschillende wegen van verandering waren niet helemaal duidelijk bij de opstart van de evaluatie.

- 41 De hypothesen die deze wegen van verandering ondersteunen en die in consultatie tussen het team en de evaluator werden geformuleerd, zijn de volgende:
- Motivatie en inzet van actoren (leerkrachten, scholen en gemeenten) komt voort uit de opdracht die ze hebben: scholen en gemeenten hebben een voorbeeld functie en een opdracht inzake duurzaamheid (sensibilisatie en realisatie), duurzaamheid is onderdeel van het leerplan, scholen zijn vragende partij voor ondersteuning, scholen willen rationeel omgaan met water en hun waterfactuur verminderen, acties kunnen het imago van de school verbeteren). Water is onderdeel van duurzaamheid en dat staat hoog op de gemeentelijke agenda's (bijv. via SDG's).
 - Tools en coaching/procesbegeleiding leiden tot inzicht en effectieve actie
 - Trajectaanpak in scholen versterkt uitvoering en effecten
 - De ambtenaar in de gemeente heeft capaciteit om verandering te initiëren en te managen
 - Leerkrachten zullen hun gedrag in de klas aanpassen dankzij de kwaliteit van de input (boeiend voor henzelf), effecten op de leerlingen, waardering die ze krijgen en ondersteuning van het schoolbeleid
 - Scholen zullen hun gedrag en beleid aanpassen dankzij de bruikbaarheid van de tools, de steun van de gemeente, de erkenning die ze krijgen en steun van de scholengroep en de koepel.
 - Join for Water identificeerde ook een hypothese/risico met name het overaanbod aan educatieve trajecten en de beperkte ruimte en capaciteit (financieel, HR) van scholen om buiten hun opdracht extra zaken te doen.

1.2.2 HET EVALUATIEKADER

- 42 Een evaluatiekader laat zien waar de evaluator naar gaat kijken om een uitspraak te doen over een programma. Het kader bestaat uit evaluatievragen, beoordelingscriteria en aandachtspunten. Het kader geeft ook aan bij wie welke informatie wordt verzameld. Aan het einde van de dataverzameling helpt het kader ook om op een gestructureerde manier antwoord te geven op de evaluatievragen van de referentietermen.
- 43 Het kader werd opgesteld op basis van de referentietermen voor de evaluatie, studie van documenten en een eerste werksessie met het team van Join For Water.
- 44 De tabel hieronder geeft een overzicht van de drie evaluatievragen en beoordelingscriteria.

Evaluatievraag	Beoordelingscriteria
Evaluatievraag 1: met welke actoren werkt Join for Water in project W en in welke mate is het aanbod van Join for Water relevant voor deze actoren?	1.1. De relevante actoren werden geïdentificeerd en het aanbod is voldoende gedifferentieerd 1.2. De scholen en gemeenten zijn voldoende betrokken bij het bepalen van de veranderingen, de aanpak, de uitvoering en het meten van verandering wat de relevantie versterkt 1.3. De scholen en gemeenten waarderen de inbreng en toegevoegde waarde van Join for Water
Evaluatievraag 2: hoe effectief is project W en welke factoren spelen daarin een rol?	2.1. Scholen en gemeenten kunnen diverse veranderingen/processen van verandering identificeren 2.2. Join for Water speelt met Project W goed in op factoren die een invloed hebben op het realiseren van verandering 2.3. De keuze voor het faciliteren van samenwerking tussen de actoren op lokaal vlak versterkt de efficiëntie en effectiviteit van de uitvoering en heeft gewerkt (om de doelstelling van het verkleinen van de watervoetafdruk te behalen) 2.4. Er is bewijs voor de realisatie van geplande resultaten (zie logisch kader en dataverzameling rond indicatoren)
Evaluatievraag 3: In welke mate heeft de keuze voor en de samenwerking met andere organisaties bijgedragen tot een efficiënte uitvoering en versterking van de effectiviteit?	3.1. De positionering van Join for Water in het landschap van organisaties die bezig zijn met duurzaamheid 3.2. De inbreng van partners draagt bij tot efficiëntie en effectiviteit van uitvoering van Project W

Tabel 4: overzicht van evaluatiekader

2 Resultaten uit de evaluatie

2.1 KEUZE VAN ACTOREN EN RELEVANTIE VAN AANBOD

⁴⁵ In de uitvoering van project W ligt de focus op de gemeenten en scholen binnen de gemeente. In wat volgt, maakt de evaluator een onderscheid tussen de opzet van het aanbod en de waardering ervan voor de scholen en gemeenten. Knelpunten en geleerde lessen worden geïdentificeerd.

⁴⁶ **Opzet van het aanbod** - Een aantal algemene vaststellingen ondersteunt de relevantie van project W: hoewel het aanbod van Join for Water komt en project W dus niet vraaggestuurd werd opgezet, zijn er diverse maatregelen die de relevantie voor de doelgroep, met name scholen en gemeenten kunnen verhogen:

- Join for Water heeft een goede analyse gemaakt van de (theoretische) opdracht/het mandaat van de scholen en gemeenten.
- Join for Water organiseert goede intakes met diverse betrokkenen. Deze intakes zijn sterk gestructureerd in de scholen. Dat is minder het geval in gemeenten waardoor het moeilijker is om de gedragenheid voor het project expliciet te krijgen.
- Join for Water vertrekt van wat bestaat en van de vragen die leven.
- Join for Water geeft ruimte aan gemeenten en scholen om de grenzen van hun capaciteit (vooral in termen van tijd, het opnemen van specifieke taken) aan te geven en houdt hier rekening mee
- Het concept van indirect waterverbruik is voor alle betrokkenen nieuw en verrassend: het roept verwondering op, vervolledigt wat al gebeurt en vult aan.
- De taak van het identificeren en mobiliseren van ‘change makers’ werd overgelaten aan de directie in scholen en aan de ambtenaar Mondiaal Beleid binnen de gemeente waardoor niet alles extern werd aangestuurd, wat de relevantie kan versterken.

⁴⁷ Deze maatregelen zijn bevestigd door de interviews met respondenten in scholen en gemeenten.

⁴⁸ De keuze van Join for Water om te werken binnen een gemeente en binnen de gemeente zich te richten op het gemeentebestuur en de scholen is relevant: beiden worden door alle stakeholders en respondenten beschouwd als ideale ‘inrijpoot’ om intern en extern te sensibiliseren en leerlingen, ambtenaren, ouders/inwoners en lokale organisaties te bereiken en met hen acties op te zetten.

- 49 Het aanbieden van een traject waarin inhoud rond water, een specifieke educatieve methode en tools tesamen met een procesbegeleider kan goed werken om resultaten te boeken bij de doelgroep en is dus relevant. De evaluator stelt vast dat deze opzet volledig werd toegepast in de scholen met Join for Water als procesbegeleider. Dit was minder het geval in gemeenten: er was geen specifieke educatieve aanpak en de rol van procesbegeleider werd toegewezen aan de ambtenaar Mondiaal Beleid.
- 50 In het traject, besteedde Join for Water aandacht aan het linken van diverse niveaus:
- Link tussen klasniveau en schoolniveau (inclusief ouders) door het opstellen van een ruimere groep betrokkenen: dat is in zekere mate gelukt in de verschillende scholen vooral dankzij een tandem directie – trekkersleerkrachten. Deze link is maar in zeer beperkte mate gelukt waar het aankomt op het overdragen van nieuwe verworven educatieve vaardigheden binnen de trekkersklassen naar andere leerkrachten en klassen. Dat werd ook bevestigd voor de middelbare school.
 - Link tussen scholen, tussen school en gemeenten en tussen scholen/gemeente en middenveld: deze link is voorlopig minder sterk uitgewerkt en zichtbaar.
 - Interactie tussen scholen, gemeenten en lokale organisaties: dit is op dit moment minder sterk uitgewerkt al zijn er enkele stappen gezet. De inspiratietocht aangeboden als prikkel aan leerlingen in het Middelbaar onderwijs en intussen ook ten dele overgenomen door lagere scholen is wel een eerste stap die sterk werd gewaardeerd door de scholen.
 - Linken tussen gemeenten en aanbieders van diensten: dit gebeurde vooral via de technische insteek (vorming VLAKWA) en in één geval ook via een cateraar (gemeente Merelbeke) inclusief ondersteunen van overleg met de aankoopdienst en aanbieders van producten.
- 51 De uitvoering van project W is dynamisch, wat bijdraagt tot relevantie: er wordt gewerkt op maat en gezocht naar wat mogelijk is (wat bevestigd wordt door alle respondenten en sterk gewaardeerd wordt), gemeenten worden (eerder impliciet) uitgenodigd tot co-creatie, het team van project W doet een inspanning om goed op te volgen en te noteren welke activiteiten er gebeuren in scholen en waar er dynamiek zit. Tesamen met Ecolife heeft Join for Water een analyse gemaakt van vastgestelde knelpunten in gemeenten en een nieuwe piste voorgesteld van externe sensibilisering met waterambassadeurs in de gemeente (gericht op inwoners). Dit heeft Join for Water ertoe aangezet om bij de nieuwe gemeenten eerder te werken met een duidelijk keuzemenu waar telkens acties aan kunnen gekoppeld worden.
- 52 **Knelpunten** - In de keuzes voor deze opzet en de uitvoering ervan, werd het team van project W geconfronteerd met drie belangrijke knelpunten:
- 53 Taakspanning in scholen en persoonlijk engagement: ongeveer de helft van de scholen in Kortrijk en Roeselare (niet geïnterviewd) heeft het traject van twee jaar niet uitgevoerd zoals gepland of initieel opgezet. Uit eigen onderzoek van Join for Water blijkt dat dit veelal te maken heeft met (langdurige) ziekte of ongeval bij enkele betrokkenen die het engagement hadden

aanvaard om betrokken te zijn in het traject. Dit engagement kon niet eenvoudig worden overgenomen door collega's omwille van de hoge taakspanning bij de andere leerkrachten en omwille van het feit dat de jaarplanning van projecten vastligt en alle leerkrachten dus wel iets 'extra' te doen hebben. Dit was niet op te lossen: uit ervaringen van scholen blijkt dat scholen met een extra ondersteuning voor projectwerking meer ruimte hebben om dit op te vangen. Die extra ondersteuning is vaak een eigen keuze van de school (en heeft niets specifiek met project W te maken). Op deze keuzes heeft Join for Water geen invloed.

- ⁵⁴ Co-creatie in gemeente: het was de impliciete verwachting (en hypothese) van Join for Water dat de ambtenaar Mondiaal beleid de procesbegeleider zou kunnen zijn in de gemeente. Join for Water zou dan enkel inhoud en tools aanbieden. Deze hypothese werd niet gevalideerd: er is een probleem van capaciteit (in termen van tijd) en positie van deze ambtenaar in de gemeente. Ambtenaren Mondiaal Beleid of Duurzaam Beleid (in het geval van Kortrijk) hebben niet altijd de macht om dienstoverschrijdende projecten te initiëren, zelfs niet als ze ondersteund worden door een schepen en een besluit van het college.² Externe ondersteuning is soms nodig om de ambtenaar te ondersteunen en ambtenaren zijn vragende partij voor meer duidelijkheid en aansturing door Join for Water. Join for Water experimenteert intussen met aanpakken die de ambtenaar ontlasten (bijv. T-shirt wedstrijd met scholen in Kortrijk³) en/of iets bieden wat wel makkelijker kan aangestuurd worden door de ambtenaar, met name een inspiratietocht met waterambassadeurs (zoals het opgepikt wordt door de gemeente Merelbeke en wellicht ook in Bierbeek en Brasschaat). Dit zijn goede maatregelen: Join for Water spreekt op deze manier ook andere actoren aan binnen de gemeente wat in de toekomst kan evolueren naar een multi-partijen aanpak.
- ⁵⁵ De acties en initiatieven van scholen en gemeentelijke diensten binnen het territorium van de gemeente leiden voornamelijk niet naar een coherent gemeentelijk project waarin alle paden van verandering sterk geïntegreerd zijn; het resultaat is op dit moment nog niet meer dan de som van de delen. Bijv. de link tussen wat er gebeurt in de scholen en in de gemeente is nog niet erg sterk en gemeenten zijn hier minder betrokken. Hetzelfde geldt voor de link tussen project W en de stedenband met wel enkele mooie acties in De Plataan in Roeselare (waar een leerkracht/projectmedewerker zelf actief is rond de stedenband en ook een boek voor kinderen heeft gepubliceerd over water in Benin) en in Kortrijk en Merelbeke⁴.
- ⁵⁶ Er zijn wel enkele initiatieven waaruit inspiratie kan worden geput, bijv. ondersteunen door de gemeente Merelbeke van bestekken voor catering die meer rekening houden met onder meer

² De respondent van VLAKWA gaf aan dat verandering op gemeentelijk vlak vooral aangestuurd kan worden door de gemeentesecretaris/directeur. Dit bleek uit hun analyse van gemeentelijke praktijk.

³ Op 20 maart 2020 is het Wereldwaterdag@school. Join For Water organiseert samen met Stad Kortrijk de scholenwedstrijd K-Town T-shirt Battle voor de lagere en secundaire scholen in Kortrijk. We dagen de leerlingen uit om in deze creatieve wedstrijd een T-shirt te ontwerpen dat een duurzaam verhaal vertelt. Ook wordt een voorbereidingstraject aangeboden. Join For Water werkt dit alles uit, zoekt lokale partners & koppelt terug met stad Kortrijk die mee communiceert en de actie ook financiert.

⁴ In Kortrijk bezochten Filippijnse leerlingen Driehofsteden. Zij aten samen een waterzuinig ontbijt, georganiseerd door de trekkersklas. Het thema van de jongerenwisseling was 'water'. In Merelbeke werden in de stedenbandgemeente Toucountouna toiletten en douches gebouwd door leerlingen van de technische school daar. Via een Facebookgroep zouden de jongeren uitwisselen over hun acties rond water. Het is echter niet gelukt om de jongeren uit Toucountouna toe te voegen in de Facebookgroep, ook liep het bouwen van de toiletten niet zoals gepland (maar is wel doorgegaan) waardoor er uiteindelijk geen uitwisseling is kunnen doorgaan.

indirect waterverbruik of het project in Roeselare (naast Project W) rond STEM en klimaat (in samenwerking met de Hogeschool VIVES). Het is nog niet duidelijk of (gezien de taakspanning) en hoe scholen na hun traject verder ingezet kunnen worden voor een gemeentelijk project.

- 57 **Waardering van het aanbod** – voor de waardering van het aanbod van project W, maakt de evaluator een onderscheid tussen het klasniveau (de trekkersleerkrachten), het schoolniveau (zowel educatief als technisch) en de waardering door de respondenten van de gemeente.
- 58 Trekkersleerkrachten waarderen sterk de aandacht voor indirect waterverbruik, ze zijn verrast door de nieuwe informatie en de link tussen water en bijv. voedsel, kleding, koffie, ... Ze waarderen het aanbod aan materiaal (zie op <https://www.joinforwater.ngo/nl/wat-we-doen/belgië>): er is veel materiaal voor het lager onderwijs en het is onmiddellijk bruikbaar. Het traject biedt flexibiliteit om de link te maken met wat al bestaat (bijv. rond duurzaamheid, of rond kinderrechtscholen in de middelbare school die we bezochten) al lukt dat niet overal even goed: sommige projecten in scholen richten zich op andere klassen of hebben een andere dynamiek. De communicatie met Join for Water als procesbegeleider loopt vlot en Join for Water geeft veel impulsen om het traject uit te voeren en actie te nemen, het contact werkt ook een beetje als een stok achter de deur. Naast het materiaal vinden leerkrachten volgende elementen meest behulpzaam om te sensibiliseren en actie te ondernemen: de debietmeter, de kick-off van het traject (met verschillende scholen of in de school zelf) en de expertise, sturing en ondersteuning door Join for Water. Dat het traject vraagt om veel bij elkaar te komen (in de school met Join for Water, voor de vormingen met trekkersleerkrachten van andere scholen) wordt minder gewaardeerd: het is moeilijk te organiseren voor de leerkrachten en de scholen. De ervaringen in de middelbare school sluiten hierbij aan: van grote betekenis was de inspiratietocht die erg geschikt was voor de beoogde leerlingen en gericht op doen en het bezoek met een delegatie jongeren uit de Filippijnen. De vergaderingen en de theoretische insteek van de vormingen met de leerlingen werden door de respondenten van deze school minder gewaardeerd, al vinden ze systeemdenken en creatief denken wel belangrijk maar de vormingen waren nog te weinig afgestemd op de noden van de leerlingen.
- 59 De waardering voor de uitwisseling tussen lagere scholen (bij vorming en/of bij gemeenschappelijk slotmoment zoals bijv. in Kortrijk en Roeselare) is gemengd: door het verschil tussen de scholen vinden sommige leerkrachten dat het leerpotentieel van uitwisseling eerder beperkt is, een gemeenschappelijk moment daarentegen is wel waardevol om de inspanningen van leerkrachten en leerlingen zichtbaar te maken en te waarderen en te tonen dat dit deel uitmaakt van een grotere zaak.
- 60 De waardering voor het traject op schoolniveau verschilt sterk van school tot school. Directies of leden van het directieteam vonden de technische vorming nuttig⁵, maar missen meer zichtbare fysieke interventies van het project⁶ en een educatief aanbod van Join for Water en DJAPO voor

⁵ 14 deelnemers uit alle scholen in Kortrijk en Roeselare namen deel aan de training, aangeboden door VLAKWA en gefaciliteerd door de Provincie West-Vlaanderen

⁶ In Roeselare, De Plataan, komt er een waterbar in de school. Die is echter het resultaat van een project van de gemeente en Join for Water rond STEM en Klimaat in samenwerking met Hogeschool VIVES

de klassen en leerkrachten die niet in het traject zitten zodat zij helemaal mee zijn.⁷ Dat wordt ook bevestigd door de respondenten van de middelbare school. Uit de bevraging van directies, onthoudt de evaluator dat een project met externe begeleiding de directie helpt om leerkrachten dingen anders te laten doen, meer bepaald door het zich eigen maken of door het verfijnen van nieuwe methodieken. Het helpt directies dat het aanbod van buiten komt en extern wordt aangestuurd en leerkrachten niet het gevoel krijgen dat directies iets opleggen.

- ⁶¹ Leerkrachten en scholen geven aan dat ze geen sterke link met de gemeente hebben gevoeld maar ook dat ze dit niet hebben gemist. Op een enkele uitzondering na (De Plataan in Roeselare en Gilko de Bergwegel in Merelbeke) leggen scholen zelf geen expliciete directe link met het Zuiden en voelen ze dit niet aan als een meerwaarde. Scholen erkennen wel dat zowel Join For Water als Djapo een duidelijke link met het Zuiden maken.⁸
- ⁶² De respondenten in de gemeenten zijn erg positief over het educatieve traject in de scholen en de meerwaarde van Join for Water en DJAPO en hun expertise inzake sensibilisatie en educatie. Ze zijn wel vragende partij om meer rapportage te krijgen over wat er gebeurt in de scholen en de resultaten daarvan. Gemeenten zijn veel kritischer over de relevantie van het aanbod van project W op het niveau van het gemeentebestuur en de manier van werken met gemeenten. De opzet van de werken met vier pijlers (interne sensibilisatie, externe sensibilisatie, beleid en ondersteuning van scholenwerking) is erg veeleisend op het vlak van organisatie en ambtenaren geven aan dat zij niet kunnen optreden als procesbegeleider, zoals verwacht door Join for Water. Join for Water heeft met Ecolife een watercalculator ontwikkeld die toelaat dat gemeenten hun indirecte waterverbruiken berekenen en kunnen gebruiken als baseline. Drie gemeenten (Roeselare, Merelbeke en Evergem) zijn daarmee aan de slag gegaan maar gaven tot hiertoe weinig opvolging. Die technische insteek blijkt uiteindelijk minder relevant met het oog op het nemen van actie: de berekening kost veel tijd en vraagt informatie van verschillende diensten en mensen, maar eigenlijk is al goed geweten wat er kan gebeuren om indirect waterverbruik te verminderen. De calculator heeft dan wel nog zin om vermindering te meten maar de opvolging kost teveel moeite. Bovendien nemen de geselecteerde gemeenten al diverse initiatieven (in het kader van duurzaamheid, duurzaam aankopen, ...) die ook een effect (onbedoeld) hebben op indirect waterverbruik.
- ⁶³ **Geleerde lessen** – Uit de analyse van relevantie komen volgende geleerde lessen naar voor die belangrijk zijn voor Join for Water in het aanspreken van nieuwe scholen en gemeenten:
- ⁶⁴ Motivatie sluit niet persé aan bij de opdracht van een school of gemeente: Join for Water ging ervan uit dat gemeenten en scholen wel gemotiveerd zouden zijn voor de uitvoering van project W omdat aandacht voor water aansluit bij hun opdracht als school of gemeente. Uit de evaluatie blijkt dat die opdracht niet centraal staat in de motivatie. Gemeenten waren gemotiveerd door de

⁷ Hierbij past een kanttekening: op vraag van de school biedt Join For Water een vorming aan voor het hele team op basis van de themabundels water van Djapo. Enkel De Baai is op dit aanbod ingegaan. ...

⁸ De link met het Zuiden vooral wordt gelegd met de impact van onze consumptie op watervoorraden elders in de wereld. De scholen gingen bv. aan de slag met foto's van het Aralmeer, ook in de workshop filosoferen werkten we met beelden en situaties uit India, in de zoektocht systeemdenken leerden de kinderen over watergebruik in de stedenbandstad,... De link met het Zuiden werd dus op verschillende manieren geïntegreerd in de materialen en het aanbod.

opportunity van het educatieve aanbod aan scholen en dachten dat externe ondersteuning wat meer structuur kon geven aan wat ze al doen rond water of een concrete profilering kon geven aan de dienst Noord-Zuid door een concreet thema dat ook hier belangrijk is te linken aan het Zuiden (Brasschaat). Scholen zijn vaak in voor een educatief aanbod dat komt met materiaal en een duidelijke aanpak en willen wel eens iets nieuw proberen (nieuw thema, nieuwe methodiek). Leerkrachten vinden het fijn dat andere aan hun leerlingen les komen geven: het is een andere manier van lesgeven en ze vinden het prettig om te zien hoe hun leerlingen daar op in gaan en (soms) anders interageren. Dit werd ook bevestigd in het Middelbaar onderwijs

⁶⁵ Er zijn duidelijke mechanismen in scholen die de uitvoering en resultaten beïnvloeden en waarmee Join for Water rekening dient te houden:

- de motivatie van leerkrachten ontstaat pas bij de kick-off van het traject (in het middelbaar onderwijs is dat eerder de inspiratietoets met de leerlingen). De directie vraagt aan leerkrachten om deel te nemen maar die zijn pas echt gemotiveerd door de kick-off. Die motivatie is belangrijk: als de leerkracht afhaakt, stopt het ook voor de directie. De directie zal de leerkrachten niet extra motiveren.
- een duidelijk en strak traject nodigt uit om meer te doen. 'Het stopt niet' en nodigt telkens opnieuw uit tot reflectie en meer diepgang of extra acties. De lange opbouw naar actie in de lagere scholen wordt achteraf sterk gewaardeerd omdat het duidelijker is voor leerkrachten waarom je bepaalde dingen doet.
- De trekkersleerkrachten willen andere leerkrachten niet vormen (versterking van vaardigheden) en directies nemen geen initiatief om de vorming rond competenties te organiseren voor andere leerkrachten (willen niet top-down werken).
- Scholen met een extra ondersteuning van een projectmedewerker op school hebben minder moeite om trajecten uit te voeren; organisatie en communicatie worden overgenomen.
- Een werkgroep binnen de school heeft vooral een meerwaarde op het vlak van efficiëntie maar minder op het vlak van effectiviteit (invloed op resultaten en veranderingen in schoolbeleid). Indien het werkelijk de bedoeling is om schoolbeleid aan te pakken (wat in de praktijk zeer moeilijk blijkt en een lange periode van interactie veronderstelt) moet er nagedacht worden over andere technieken en strategieën.

⁶⁶ De vaststellingen en geleerde lessen laten de evaluator toe om uitspraken te doen ten aanzien van de hypothesen in de theorie van verandering:

- Het klopt dat een aanbod waarin een methode met tools en externe coaching worden aangeboden leiden tot inzicht en effectieve actie. In het aanbod naar gemeenten toe ontbrak die methode en de externe coaching.

- Een trajectaanpak met een sterke opbouw versterkt uitvoering en effecten. Ook in het middelbaar onderwijs is dat het geval: de leerkrachten waarderen de huidige aanpak meer dan de voorbije samenwerking met Join for Water die vrijblijvender was.
- Motivatie en inzet van actoren komt niet voort uit hun opdracht⁹ maar uit andere elementen (zoals hierboven vernoemd). Meer tijd moet genomen worden bij nieuwe projecten om te checken waar precies de motivatie zit om vervolgens te kijken hoe het aanbod hierop kan worden verfijnd.
- De ambtenaar in de gemeente heeft niet de capaciteit (tijd en positie) om verandering in de gemeente te initiëren en te managen.

2.2 VASTSTELLING VAN VERANDERINGEN BIJ DE ACTOREN

- ⁶⁷ De vaststelling van veranderingen situeert zich op klasniveau, schoolniveau en bij de gemeenten. De evaluator identificeert factoren die hebben bijgedragen tot veranderingen en formuleert enkele geleerde lessen.
- ⁶⁸ Onderstaande tabel geeft een overzicht van acties en doelstellingen die voorkomen in de actieplannen van lagere scholen. In alle scholen is nagedacht over acties in de verschillende domeinen: direct waterverbruik, kledij, papier en voeding.

Doelstellingen in lagere scholen omtrent direct en indirect waterverbruik
<p>Papier:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Meer kladpapier gebruiken (leerkrachten en leerlingen) – Leerkrachten gaan bewuster om met printen en kopiëren – Communicatie naar ouders gebeurt meer digitaal – Aankopen van papier met een lagere watervoetafdruk <p>Kledij:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Turn T-shirts doorgeven aan kleinere kinderen – Kinderen stimuleren om 2de handskledij te dragen <p>Voeding</p> <ul style="list-style-type: none"> – Kinderen stimuleren om vegetarisch te eten op school – Aanpassen van het bestek voor catering van schoolmaaltijden (aanbieden van waterarme maaltijden) – Leerkrachten drinken minder koffie – Koffie en frisdranken worden niet aangeboden op het schoolfeest – Beperken van weggooien van voedsel in de refter

⁹ Dit is mogelijk anders in het middelbaar onderwijs waar diverse individuele leerkrachten het belangrijk vinden dat duidelijk is waar een project bijdraagt tot hun leerdoelstellingen.

Direct waterverbruik:

- Toiletten verbruiken minder water per spoelbeurt
- Kranen zijn beter afgesteld
- Leerlingen gaan zorgzamer om met water
- Kinderen en leerkrachten worden gestimuleerd om kraantjeswater te drinken
- Stimuleren van gebruik van herbruikbare flessen

Tabel 5: overzicht van doelstellingen in scholen

- 69 **Veranderingen op klasniveau** - De trekkersleerkrachten bevestigen dat het traject hen heeft wakker geschud rond het bestaan en de gevolgen van indirect waterverbruik en dat dit hen heeft aangezet tot een grotere alertheid. Het traject heeft verrijkt wat er in de klas al gebeurde rond water. De leerkrachten geven aan dat ze de methodiek van filosoferen in de klas gebruiken, al is dat soms nog wat aarzelend voor sommigen onder hen. De leerkrachten willen bepaalde succesvolle acties (bijv. verzamelen van kledij voor hergebruik) zeker herhalen en overwegen een inbreng van nieuwe informatie rond indirect waterverbruik in andere projecten die ze hebben (bijv. rond duurzaamheid). De trekkersleerkrachten zijn erg positief over het effect op kinderen (en hun ouders) en hun vermogen om na te denken over de problematiek en de boodschappen te verwoorden (soms tot een jaar nadien). De respondenten van de middelbare school zijn minder overtuigd op het vlak van veranderingen in attitude en inzicht, maar bevestigen wel resultaten op vlak van sensibilisatie. Trekkersleerkrachten geven aan dat zij input van Join for Water willen meenemen in het project van kinderrechtscholen en stukken van de inspiratiewandeling worden meegenomen in de jaarlijkse activiteiten rond WereldwaterDag. Waar gepast zullen ze het materiaal en de boodschappen ook meenemen in hun lessen.
- 70 **Veranderingen op schoolniveau** - De (zelf-)evaluaties van de actieplannen op schoolniveau (lagere scholen) geven aan dat de gestelde doelen in de scholen grotendeels worden gehaald. Hierdoor zijn er veel kleine dingen gebeurd in de scholen en is er een nieuwe focus op indirect waterverbruik. De meeste scholen hebben een schoolfeest aangegrepen om acties te nemen: over de aanpak en de mate waarin de boodschap de ouders heeft bereikt zijn de scholen erg positief en er is een engagement om dit vast te houden voor volgende edities. Er is geen duidelijke wens om op educatief vlak meer te ondernemen, waardoor de diepgang van Project W niet bereikt wordt bij andere leerkrachten (andere dan bij de trekkersleerkrachten¹⁰). In de middelbare school hebben leerlingen die les krijgen van de trekkersleerkrachten (PAV, voeding, kantoor en zorg) concrete initiatieven genomen naar andere leerlingen toe, dat willen ze in de opleiding voeding blijven doen.
- 71 **Veranderingen bij gemeenten** - Bij de gemeenten zijn er diverse kleine veranderingen op te merken, daar waar er ruimte was en kansen voor de ambtenaar om te beïnvloeden (Bijv. meer vegetarische broodjes op vergadering, afschaffen van flessenwater, nieuwe tapkranen die zuiniger zijn). De gemeenten bevestigen dat Project W hen toelaat om de aandacht voor water

¹⁰ Met uitzondering van de Bergwegel in Merelbeke: in deze school werken leerkrachten in groep en werden de acties heel erg opgenomen binnen de ganse school. Leerlingen van de trekkersklassen kregen de opdracht om ateliers in te richten voor andere leerlingen en dit was erg succesvol.

(of duurzaamheid in het algemeen) te activeren en een beetje duidelijker op de agenda te krijgen (bijv. door introductie van aandacht in duurzaam aankopen). Diverse gemeenten hebben plannen voor het komende jaar: Roeselare en Bierbeek overwegen een link met voedselstrategieën, Merelbeke zal project W gebruiken om haar bestaande educatieve aanbod (verbonden met de stedenband) te versterken.

- ⁷² Een niet-verwachte verandering is de bijkomende aandacht voor indirect waterverbruik in de vormingen en advies over bestekken bij het Steunpunt Duurzaam Aankopen van de VVSG.
- ⁷³ Bovenstaande veranderingen tonen dat er diverse acties werden ondernomen om direct en indirect waterverbruik te verminderen maar dit werd niet altijd systematisch gemeten (of cijfers zijn voor de scholen zelf en gemeenten niet direct beschikbaar). Dit is wel jammer, vooral het meten van direct waterverbruik kan gemeenten en scholen ondersteunen in hun motivatie en is niet zo moeilijk te organiseren.

Voorbeelden van acties in scholen

In Gilko De Bergwegel komt voor elke vakantie een figuur (verklede leerkracht) 'Splash' langs in alle klassen met tips om duurzamer om te gaan met water. Op Wereldwaterdag werd door de trekkersleerlingen een presentatie gegeven over indirect watergebruik, met een waterzuinige receptie voor alle leerlingen. Op het schoolfeest organiseerde de school voor (groot)ouders een musical rond duurzaam watergebruik en watervervuiling. Ook de watervoetafdruk van de school werd verkleind. Samen met Eva vzw, de duurzaamheidsambtenaar, de schepen van Onderwijs, de schoolraad en het kernteam werd in overleg gegaan met de cateraar om het vegetarisch aanbod lekkerder te maken en wekelijks aan te bieden. Dit resulteerde in een vernieuwde menu met wekelijks vegetarisch aanbod. Deze werd geproefd door een smaakcomité met de duurzaamheidsambtenaar, kinderen, ouders en leden van het kernteam. Daarnaast wordt het kladpapier nu meer verzameld en hergebruikt. Er werd ook een waterscan uitgevoerd. Komend schooljaar worden kraantjes aangepast, het debiet aangepast,... Daarnaast wordt komend schooljaar ook meer ingezet op het visualiseren van acties, e.d.

In Athena Campus Drie Hofsteden, organiseerden de leerlingen van het 5de jaar voeding-verzorging een fruitproeverij met stemming en interviews, voor de andere leerlingen op school. Dit ter promotie van een fruitautomaat in plaats van de koekenautomaat. Met de resultaten van de stemming en interviews, zijn enkele leerlingen naar de directie gegaan om deze te overtuigen om een fruitautomaat aan te schaffen.

In De Levensboom werden o.a. heel wat ateliers georganiseerd rond Wereldwaterdag. De kinderen van de trekkersklas maakten met de kleuters origami van kladpapier. Ouders kookten met kinderen, pimpten kledij,... Er werd ook een kledingruil georganiseerd met alle kinderen van de school. De kinderen maakten een tentoonstelling over duurzaam watergebruik en gaven er rondleidingen voor andere leerlingen en voor ouders. Op Wereldwaterdag werd de koffie verstopt voor en door de leerkrachten, met uitleg over de watervoetafdruk ervan. Enz. Naast sensibilisatie werd ook de watervoetafdruk verkleind. De kledingruil zal jaarlijks georganiseerd worden. Het kladpapier wordt meer hergebruikt, enz.

In Sint-Paulus wordt de speelplaats heraangelegd. In de plannen werd sinds Project W duurzaam watergebruik nog sterker geïntegreerd. Onder de speelplaats zullen grote regenwaterputten worden aangelegd, die worden aangesloten op de toiletten. De speelplaats wordt vergroend. Er wordt een educatieve hoek voorzien rond duurzaam watergebruik. Er zijn drinkwaterpunten voorzien. Enz.

Voorbeelden van acties

- 74 Het monitoring systeem van Join for Water verzamelt informatie ten aanzien van de indicatoren. De tabel hieronder geeft een overzicht van het bereik van de verwachte resultaten.

Resultaten	Relevante indicatoren en opmerkingen
<p>Doel: bewust direct en indirect watergebruik en -gedrag in een mondiaal perspectief is verbeterd</p>	<p>Indicator:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Aantal gemeenten die nieuwe acties ondernemen die bijdragen tot de reductie van de watervoetafdruk – Aantal begeleide scholen die eigen initiatieven ondernemen die bijdragen tot een reductie van de watervoetafdruk

	<p>Commentaar</p> <ul style="list-style-type: none"> - Diverse acties binnen gemeenten en scholen zijn uitgevoerd, waarvan geweten is dat ze bijdragen. De lijst van acties wordt actief opgevraagd bij gemeenten en scholen.
<p>R1: kernactoren in 5 gemeenten zijn bewust van het belang en hebben kennis over direct en indirect water gebruik en gedrag en verbeteropties</p>	<p>Indicatoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Aantal gemeenten waar meerdere diensten en/of het bestuur deelnamen aan activiteiten om inzicht te verwerven over duurzaam direct of –indirect watergebruik - Percentage van begeleide leerkrachten met voldoende kennis over direct en indirect watergebruik en-gedrag - Toegenomen kennis bij leerlingen (M/V) <p>Commentaar:</p> <ul style="list-style-type: none"> - In alle betrokken gemeenten werden inspanningen geleverd om diverse diensten te betrekken - In totaal waren er 2 tot 3 trekkerleerkrachten per school waarvan de meerderheid de drie vormingen hebben gevolgd. Zelf evaluatie ten aanzien van hun competenties, werd door alle trekkerleerkrachten in jaar 2 van Project W uitgevoerd (11 leerkrachten in scholen in Kortrijk en Roeselare). De evaluatie wijst uit dat zeker sensibilisatie en activering werden bereikt en in mindere mate ook inzicht en verankering in de praktijk. Bij de kick-off meetings waren alle leerkrachten in de school betrokken en was het bereik van het project groter. - De kennis bij de leerlingen werd in het eerste jaar 2017-2018 beoordeeld als goed: 84% van de meisjes beschikt volgens de leerkrachten over voldoende kennis en 78% van de jongens.
<p>R2: Binnen de gemeenten en scholen zijn actieplannen over direct en indirect watergebruik en -gedrag opgesteld en uitgevoerd</p>	<p>Indicatoren</p> <ul style="list-style-type: none"> - Percentage van de begeleide scholen dat educatieve activiteiten organiseerde rond duurzaam watergebruik binnen de schooleigen doelstellingen - Aantal begeleide scholen dat de schooleigen doelstellingen om de watervoetafdruk te reduceren voor minstens 60% heeft bereikt. - Waardering van leerlingen (V/M) over de mate waarin hun interesses aan bod kwamen - Sensibiliserende activiteiten van de gemeenten naar de bevolking toe <p>Commentaar:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Uit de evaluatie blijkt dat intussen 9 scholen actieplannen hebben opgesteld waaruit duidelijk blijkt hoe ze met leerlingen aan de slag wilden. Scholen die het einde van het traject bereikten (8) hebben hun actieplannen grotendeels uitgevoerd; het realiseren van de doestellingen ligt tussen 60 en 70% (zo blijkt uit de monitoringgegevens) - In alle In alle 4 gemeentes zijn er sensibiliserende activiteiten naar de bevolking geweest. Kortrijk 2019: Stadsmagazine maart 2019: volledige

	<p>pagina over duurzaam watergebruik (met korte quiz); Merelbeke: tijdens duurzame markt; Roeselare: o.a. Aftermovie van project W in de 3 deelnemende scholen; Bierbeek: waterwandeling.</p>
<p>R3: de ervaringen zijn gedeeld binnen en tussen de 5 gemeenten en gevaloriseerd in gemeentelijk en schoolbeleid</p>	<p>Indicatoren</p> <ul style="list-style-type: none"> - Aantal begeleide scholen dat een engagementsverklaring voor de toekomst heeft opgesteld. - aantal steden die duurzaam watergebruik integreerden in het beleid <p>Commentaar</p> <ul style="list-style-type: none"> - 7 scholen tekenden een engagementsverklaring. - In Merelbeke werden bestekken voor catering aangepast, voor het overige zijn er geen specifieke aanpassingen in gemeentelijke beleidsdocumenten gerapporteerd.

Tabel 6: overzicht van indicatoren en resultaten

75 **Factoren die** bijdragen tot verandering – Het valt op dat de meeste scholen een zekere affiniteit hebben met het thema en de manier van werken in Project W: aandacht voor duurzaamheid en/of enige ervaring met filosoferen, met klasoverschrijdend werken en met het Zuiden. De trajectaanpak en de methoden rond filosoferen en creatief denken laten de kinderen actief zijn en waarderen hun input. Scholen met een extra ondersteuning rond projectwerking laten leerkrachten toe zich te focussen op het educatieve. Een directie die (moreel) ondersteunt¹¹, het zien van waardering bij kinderen en de effecten bij hen ondersteunt de inzet van de trekkersleerkrachten. De trekkersleerkrachten zijn meestal ook de mensen die de acties op schoolniveau nemen en organiseren. Het startmoment (kick-off) was belangrijk voor de motivatie en prikkelt/verwondert wat bijdraagt tot een verdieping van het educatief proces. Join for Water gaf aan dat gemeenten geen vragende partij waren voor een dergelijk startmoment in hun gemeente: de vraag is of dit terecht is gezien het belang bij de scholen?

76 Factoren die hinderen bij scholen zijn de grote taakbelasting (educatieve opdracht en managen van diverse schoolprojecten), de personeelwissels (of uitval van directie en leerkrachten door ziekte), de beperkte handelingsruimte van scholen: bepaalde ingrepen in infrastructuur kunnen niet gebeuren zonder inzet van de scholengroep (bijv. voor het inzetten van technische dienst). Bij gemeenten bleek het moeilijk om de aandacht van de diverse diensten vast te houden zonder duidelijk project en directe meerwaarde. Sowieso zijn er in gemeenten hindernissen voor dienstoverschrijdend overleg rond duurzaamheid en water. Ook hier hebben personeelwissels een negatieve rol gespeeld.

¹¹ Dat blijkt ook in het middelbaar onderwijs, directies staan open voor projecten zolang het niets extra kost en aansluit bij de leerplandoelstellingen, leerkrachten moeten zelf gemotiveerd zijn.

77 Geleerde lessen

- Initiatieven op schoolniveau worden voornamelijk vanuit de trekkersleerkrachten en de trekkersklassen geïnitieerd. Dit vraagt veel inspanningen van de leerkrachten. Nu het traject ten einde is, zullen zij geen specifieke educatieve initiatieven op schoolniveau meer nemen. Dit roept vragen op naar duurzaamheid van de werking op schoolniveau. Wel is zo dat in enkele scholen aangeven het thema en materiaal mee te nemen in acties rond duurzaamheid (zonder hoofdfocus op water). Concrete maatregelen, zoals drinken van kraanwater, aanpassingen in catering en ingrepen in direct waterverbruik (bijv. aanpassing van kranen) zullen wel worden verder gezet.
- Bepaalde condities vergemakkelijken veranderingen op schoolniveau, met name het hebben van iemand die vrijgesteld is en/of ervaring met klasoverschrijdend werken omdat dit wat druk wegneemt van trekkersleerkrachten.
- Het belang van een externe organisatie als procesbegeleider voor projecten op basis van een duidelijke methode wordt bevestigd. Het is belangrijk om dit te kunnen herdenken/vertalen naar middelbaar onderwijs (proces is bezig), in de toekomst naar scholen met minder affiniteit met het thema of specifieke methoden, de gemeenten (ingezet met het inzetten op inspiratiewandelingen).
- Ook de partners in het scholentraject, Join for Water en DJAPO geven aan dat ze geleerd hebben. De ervaring van Project W en het schakelen tussen verwachtingen van het project en wat mogelijk is in de school heeft DJAPO scherper laten kijken naar de eigen werkvormen (wat is echt essentieel, wat kunnen we laten vallen?). Beide partners werken aan de aanpassing van hun aanpak in het Middelbaar onderwijs en experimenteren met een nieuwe methode voor trajectmanagement (diamantstructuur) en whole school approach.

78 De hypothese dat leerkrachten kunnen veranderen indien de input van goede kwaliteit is, het aanbod boeiend is voor henzelf en duidelijke effecten heeft op leerlingen en morele steun van directie is bevestigd. Het belang van veranderingen in het schoolbeleid (voor de leerkrachten) en wat scholen helpt om hun beleid te veranderen konden we niet nagaan in deze evaluatie. Het lijkt er wel op dat de aanpak via werkgroepen (zowel in de school als in de gemeente) niet zo goed werkt (mensen hebben weinig tijd voor overleg) en dus is er nood aan een andere manier om werking op een beleidsniveau te ondersteunen. Dit vraagt verder onderzoek en kan een aandachtspunt zijn voor de eindevaluatie.

2.3 SAMENWERKING MET PARTNERS EN MULTI-PARTIJEN PARTNERSCHAP

79 De evaluator kijkt naar de sterke punten in de samenwerking met partners, identificeert de knelpunten en de geleerde lessen.

- ⁸⁰ **Sterk in opzet** - Join for Water maakte een goede analyse van de expertise die nodig is om dit project uit te voeren en identificeerde de juiste partners. Hun meerwaarde is duidelijk gezien de doelstellingen die Join for Water voorop stelde in het dossier van Project W. De partners erkennen ook hun betrokkenheid in de formulering van het project. Het project werd zo opgezet dat wat al bestaat gebruikt kon worden ter ondersteuning van het project (bijv. steunpunt duurzaam aankopen van de VVSG, technische vorming van VLAKWA).
- ⁸¹ Tijdens de uitvoering, zo blijkt uit werkdocumenten en verslagen, hield Join for Water de ogen open voor interessante initiatieven van andere organisaties en leverde het team inspanningen om contacten te leggen (bijv. met Rikolto en hun werking rond catering in scholen). Informatie over het project was beschikbaar voor de partners en kon door hen rechtstreeks geraadpleegd worden (maar daar hebben diezelfde partners minder gebruik van gemaakt).
- ⁸² Het idee van co-creatie (van aanpakken en materiaal) met partners op basis van hun expertise was een ambitieuze insteek. Dit heeft vooral gewerkt op educatief vlak met de ontwikkeling van een gedeeld aanbod voor trajectwerking en een duidelijke meerwaarde en taakverdeling voor Join for Water en DJAPO.
- ⁸³ **Zwakker in uitvoering** - Het concept van multi-partijenaanpak was te weinig expliciet en werd onvoldoende vertaald in een specifieke aanpak en methode. Dit speelde een negatieve rol in de uitvoering.
- ⁸⁴ De uitvoering van een multi-partijen aanpak stootte op diverse knelpunten: om te beginnen was het concept van een multi-partijen aanpak weinig geoperationaliseerd:
- partners, scholen en gemeenten herkennen dit niet als dusdanig
 - Join for Water heeft weinig geïnvesteerd in de kwaliteit van het partnerschap en hield weinig rekening met de manier waarop dit project had kunnen bijdragen tot acties/imago en doelstellingen van de andere organisaties, bijv. andere projecten van Ecolife, bijv. het SDG project van de VVSG (en het feit dat ook de VVSG een aanpak rond 'ambassadeurs' of 'duurzame helden' had uitgewerkt voor gemeenten, waaronder de gemeenten die betrokken waren in project W). Dit was ook zo in omgekeerde richting: Join For Water werd bijv. niet betrokken in de 'Duurzame Helden' van de VVSG, Join For Water heeft gemeenten wel geïnformeerd over deze campagne en hen uitgenodigd om na te denken over de manier waarop Project W zou kunnen aansluiten.
 - Er was minder aandacht voor de functie en organisatie van een stuurgroep in het kader van een multi-partijenaanpak. Vergaderingen beperkten zich tot het luisteren naar een stand van zaken en hadden weinig meerwaarde voor de deelnemers. Het was vooral voor Join for Water een bron van informatie en dus eerder een managementtool (dat bijv. ook leidde naar een aanpassing van de aanpak bij gemeenten).
 - Er was slechts een beperkte inzet op het samen leren; het leerpotentieel werd daardoor onvoldoende benut. Er gebeurt veel denkwerk binnen het team van Join for Water in functie

van het anders aanpakken bijv. van de werking met gemeenten, maar dit wordt eerder niet door en binnen het partnerschap opgenomen.

- ⁸⁵ Een tweede knelpunt is de positionering van de gemeenten: Join for Water veronderstelde dat gemeenten zich zouden manifesteren als partners die naast Join for Water zouden staan en zich samen met Join for Water en andere gemeenten en partners sterk zouden maken voor de realisatie van de globale doelstellingen van Join for Water. Gemeenten beschouwen zichzelf echter niet als partners die stevig investeren (tijd en geld) en hebben geen ownership over Project W, het project is aanbod gedreven en gemeenten vonden moeilijk ruimte voor engagement binnen hun andere taken.
- ⁸⁶ In het ondersteunen van gemeenten was de taakverdeling tussen Join for Water en Ecolife en de afspraken over de aansturing van gemeenten onvoldoende duidelijk, zeker toen duidelijk werd dat de excell tool van de watercalculator de verwachtingen niet inlost en geen meerwaarde leverde voor het motiveren en activeren van gemeenten. Dit heeft zeker ook te maken met het ontbreken van een duidelijk traject/methode voor de gemeenten naast de calculator. Hierdoor kon de meerwaarde van Ecolife onvoldoende benut worden en waren er vragen over partnerschap: is Ecolife een partner of een uitvoerder voor Join for Water, werkt Ecolife direct voor gemeenten of voor Join for Water?
- ⁸⁷ Zonder een duidelijke methode en specifieke niche is het moeilijk voor Join for Water om in te breken in het gemeentelijk beleid (beperkte sphere of influence). De evaluator heeft overigens geen weet van andere NGOs die hierin al geslaagd zouden zijn: ervaringen van andere organisaties (bijv. Oxfam WW, Rikolto, ...) maken duidelijk dat het aanbod van NGOs meestal geen algemene veranderingen ambieert op gemeentelijk beleidsniveau en heel specifiek is. Een evaluatie van het SDG piloottraject van de VVSG maakt duidelijk dat het zelfs voor de VVSG niet makkelijk is om invloed uit te oefenen op het ganse beleid vanuit een Noord-Zuid/mondiale bekommernis.
- ⁸⁸ **Geleerde lessen** – Partners kunnen echt een meerwaarde zijn om het eigen aanbod te bekijken en te versterken. Dit heeft duidelijk gewerkt bij DJAPO en Join for Water.
- ⁸⁹ Het is belangrijk om een expliciete dialoog te hebben over wat multi-partijen partnerschap is en wat dit voor iedere partner betekent. Die dialoog werd onvoldoende gevoerd. Actoren die zich niet willen positioneren als partners (zoals de gemeenten) zijn daarin onvoldoende gehoord. Het organiseren en aansturen van een multi-partijen aanpak is een project op zich. Dit veronderstelt reflectie over de aanpak en de rol van een stuurgroep en veronderstelt dat partners tijd uittrekken voor gezamenlijke en interne evaluaties.

3 Conclusies en aanbevelingen

3.1 CONCLUSIE

De evaluatie wilde volgende vragen beantwoorden: welke actoren bereikt Join for Water, hoe relevant is het aanbod, hoe effectief en wat is de rol geweest van samenwerking tussen partners?

De keuze om te werken met scholen binnen een bepaalde gemeente was en blijft relevant gezien het bereik van deze instellingen (naar leerlingen, hun ouders, lokale verenigingen en inwoners). Voor de scholen werd een kwaliteitsvol traject uitgewerkt dat rekening hield met de capaciteit in de school, dat leerkrachten en hun leerlingen sterk kon boeien en dat inspiratie leverde voor het opzetten van nieuwe activiteiten in de school met en door de kinderen. Doorheen het werken met de scholen hebben zowel Join for Water als DJAPO hun aanpak kunnen verfijnen en versterken. Het thema van indirect waterverbruik verraste en inspireerde de scholen. Materiaal, vorming, aanpak waren gepast en bruikbaar. Specifieke activiteiten zoals de debietmeter, kick-off van het traject en de inspiratiewandeling overtuigen. Resultaten van de trajecten zijn zichtbaar op het niveau van de trekkersleerkrachten en hun klassen, vanuit die klassen zijn ook initiatieven genomen om de ganse school en de ouders te bereiken. Scholen zijn zelf trots op hun activiteiten en de andere invulling/aanpak van hun schoolfeest. De stap naar een ander beleid en (denk-)cultuur binnen de scholen en een beleid rond de watervoetafdruk is groter: diverse kleinere initiatieven zijn genomen maar hebben globaal minder effect en vergen een langere tijd dan een traject van 2 jaar.

Voor Join for Water was het de eerste keer om een nauwere samenwerking met gemeenten aan te gaan, een duidelijk traject en methode lag niet klaar. Van de ambtenaar in de gemeente (voor Mondiaal Beleid of duurzaamheid) werd verwacht om een proces rond direct en indirect waterverbruik binnen de gemeente te initiëren en te begeleiden en met JWF in een proces van co-creatie een gepaste aanpak te ontwikkelen. De verwachtingen ten aanzien van het engagement van gemeenten werden onvoldoende doorgesproken met gemeenten en de hypothese over de capaciteit (tijd en positie) van de ambtenaar bleek niet valide. Join for Water en Ecolife zijn elk zoekende om een andere invulling te geven. De eerste stappen zijn daarvoor al gezet en gaan in de richting van een strategie die de dynamiek tussen de actoren in een gemeente wil versterken, een strategie waarbij de gemeente eerder een faciliterende rol speelt. Het is duidelijk dat gemeenten meer ondersteuning nodig hebben.

De juiste partners voor samenwerking werden geïdentificeerd maar er was geen duidelijke visie of ondersteuning ten aanzien van een samenwerking in partnerschap. Een multi-partijenaanpak werd impliciet naar voor geschoven maar die vertaalde zich niet door in de uitvoering. Het is tot op heden onduidelijk wat een multi-partijen partnerschap voor Join for Water betekent.

3.2 AANBEVELINGEN

De evaluator formuleert aanbevelingen op korte termijn (uitvoering van huidige programma) en aanbevelingen met het oog op het opschalen van project W (en voorbereiding van nieuw

programma). De evaluator vindt de inspanningen van Project W om relevante trajecten voor het middelbaar onderwijs uit te werken naast projecten voor het lager onderwijs relevant, zowel Join for Water als DJAPO dienen hier nog stappen te zetten. De manier waarop Join for Water nu inzet op reflectie en het opvolgen van het verloop van de trajecten toont de aandacht van het team voor het proces. Dit is ook goed gedocumenteerd, zeker voor wat betreft het traject met de scholen. Deze opvolging kan worden verder gezet, hierbij rekening houdende met aanbevelingen die volgen (over de theorie van verandering en het samenwerken in partnerschap) en eventueel door de aandacht wat meer te verdelen en te kijken naar de dynamiek tussen de actoren binnen de gemeente)

Korte termijn

Expliciteren van de theorie van verandering - Het is belangrijk om de theorie van verandering te herbekijken en meer expliciet te maken. De weg van verandering binnen de gemeente en met de scholen kan meer in detail worden uitgewerkt alsook de multi-partijenaanpak, de gewenste veranderingen en de plaats van Project W in het DGD Noordprogramma van Join for Water (en de link met acties van Join for Water rond beleidsbeïnvloeding). Een herziening van de theorie van verandering zal ook helpen om het M&E systeem aan te scherpen en te bepalen welke accenten Join for Water in de website (wordt nu ontwikkeld) en communicatie moet leggen. Het moet er ook toe leiden dat Join for Water een onderbouwde keuze maakt inzake de multi-partijen *aanpak*: gaat het over het aanspreken en ondersteunen van diverse partijen die mee het verschil kunnen maken of gaat het echt over het opzetten van een multi-partijen *partnerschap*? Reflectie hierover kan eventueel opgezet worden met het ganse team van Join for Water aangezien de aandacht voor het samenwerken met diverse actoren ook in het Zuiden een belangrijke rol speelt.

'Ontzorgen' en herbekijken van de werking met de gemeenten - Bij het hertekenen van de theorie van verandering wordt best rekening gehouden met het herbekijken van de aanpak op gemeentelijk vlak: Project W kan veranderingen op gemeentelijk vlak niet aansturen via de ambtenaar mondiaal beleid. Wellicht is het meer haalbaar en ook zinvol om te focussen op kleinere veranderingen binnen de gemeente (voorbeeldfunctie) en de gemeenten aan te spreken als *facilitator* van een aanbod naar scholen, inwoners en lokale organisaties en *facilitator* voor lokale acties rond duurzaam watergebruik. Join for Water heeft hier al ten dele voor gekozen maar het kan nog explicieter worden gemaakt in de communicatie: wat vraagt Join for Water en wat kan de organisatie bieden aan gemeenten. Het is duidelijk dat project W de gemeente meer moet ondersteunen middels een procesbegeleiding zodat er druk wordt weggenomen van de ambtenaar mondiaal of duurzaam beleid.

De keuze om binnen een bepaalde gemeente te werken blijft relevant. Het is ook relevant dat Join for Water niet enkel focust op scholen en de gemeente maar ook op lokale organisaties die een ervaring kunnen geven en/of een goede praktijk kunnen tonen aan scholen en inwoners (zie voorbeeld van inspiratiewandeling). Deze aanpak zou sterker uitgewerkt kunnen worden naast de trajecten met gemeenten en scholen. Join for Water heeft ook initiatief genomen voor gemeenschappelijke acties met scholen (niet enkel de scholen in een traject), zoals bijv. met de T-shirt wedstrijd in scholen. Het diversifiëren van het aanbod naast de meer intensieve trajecten

maar binnen hetzelfde kader van de gemeente en Project W is ook iets dat zeker verder uitgebouwd kan worden. Het volgende is denkbaar:

- Een prikkel (vergelijkbaar met het kick-off event van trajecten) voor alle scholen/leerkrachten maar dan zonder traject. Deze prikkel kan informatie geven over hoe scholen in de trajecten aan het werk zijn gegaan en toeleiden naar materiaal en vormingen. Join for Water is nu al bezig met het toegankelijk maken van het materiaal op de website. Een prikkel kan helpen om mensen en toe te leiden naar de website. Gezien het belang van de kick-off voor de motivatie en mobilisatie van trekkersleerkrachten kan Join for Water onderzoeken of ze een gepast aanbod zou kunnen ontwikkelen voor gemeenten en dat uittesten? Eventueel kan de inspiratiewandeling al ingezet worden als prikkel voor het gemeentebestuur?
- Het uitwerken van een vormingspakket 'stimuleren van een andere denkcultuur rond water' met DJAPO voor ambtenaren en/of organisaties van het middenveld, waarbij systeendenken, filosoferen en creatief denken aan bod komen. Hiervoor zou eventueel samen gewerkt kunnen worden met opleidingen creatief werken aan hogescholen. Er zou een link gemaakt kunnen worden met de SDG en de duurzame doelstelling rond water. Uit de evaluatie van het SDG-traject van de VVSG bleek dat Agenda 2030 een andere manier van denken veronderstelt, systeendenken zou een goede aanvulling zijn op de ondersteuning van gemeenten om agenda 2030 te realiseren.
- Doorheen de gemeente technische opleiding faciliteren voor eigen personeel, inwoners, middenveldorganisaties rond water besparen (in samenwerking met provincies en VLAKWA of de watergroep). Niet noodzakelijk direct met de opdracht om het beleid van de gemeente aan te passen, maar ook als een prikkel die mogelijk niet onmiddellijk tot verandering of actie leidt.
- Met de gemeente en intercommunale blijven inzetten op gebruik van kraantjeswater als drinkwater. Onderzoeken wat eventueel nog meer gedaan kan worden in het kader van de campagnes van de watercommunales.
- Oprichten en ondersteunen van technische werkgroepen van ouders in scholen die zelf maatregelen nemen (bijv. ouders die zich aangesproken voelen na de prikkel van een opleiding).

Herdenken van rol van scholen die traject doorliepen – Bepaalde scholen in de gemeente hebben een traject van twee jaar doorlopen. Join for Water heeft nazorg gepland. Vraag is echter hoe de ervaring in deze scholen verder kan gebruikt worden om de verandering en lokale dynamiek rond water binnen een gemeente verder te ontwikkelen. Kunnen de scholen en de resultaten extra in de kijker worden gezet als inspiratie voor anderen, willen leerkrachten getuigen, ... Hierover denken kan onderdeel zijn van het herwerken van de theorie van verandering.

Pro-actief identificeren van scholen met minder affiniteit maar wel met een vraag/interesse om te werken rond de voetafdruk – De huidige trajecten worden gebruikt om een aanpak te

testen. Die wordt nu getest bij scholen die een bepaalde affiniteit hebben met het thema of de methoden. Om de aanpak 'robuust' te maken is het belangrijk om in een ander soort lagere school (bijv. met een grote mix aan nationaliteiten/culturele achtergrond van leerlingen) te testen onder welke voorwaarden de aanpak kan werken. Een prikkel in andere scholen (zie aanbeveling hierboven) kan eventueel helpen om een bijkomende school te identificeren.

Meer dynamische interactie met de verschillende partijen – De keuze van diverse partners is relevant maar werd in de uitvoering niet altijd even goed gevaloriseerd. De klassieke stuurgroep die eenmaal per jaar bij elkaar komt, is weinig geschikt om de meerwaarde en het leerpotentieel te benutten. Een meer gerichte communicatie (over wat er gebeurt, welke resultaten er zijn en wat er te leren valt, delen van vragen ter reflectie) en leermomenten kunnen de interactie meer dynamisch en zinvol maken. Deelnemers aan bijeenkomst en schaal van bijeenkomst (gemeente, provincie, Vlaams) kunnen variëren in functie van het onderwerp, het leerdoel of het doel van replicatie van ervaringen en opschalen van de aanpak en aanspreken van nieuwe doelgroepen. Op die manier kunnen ook vertegenwoordigers van provincies, intercommunales, scholengroepen, ... betrokken worden. Dit veronderstelt dat de monitoring gericht wordt op het kapitaliseren van ervaringen (korte case studies). Deze aanbeveling sluit aan bij de aanbeveling omtrent de multi-partijenaanpak.

Vorbereiden van de eindevaluatie en bepalen van evaluatievragen – Aansluitend op het herzien van de theorie van verandering is het goed om nu al te onderzoeken welke evaluatievragen Join for Water beantwoordt wil zien op het einde van het programma. Het is aan te bevelen dat de evaluatie van de lokale dynamiek binnen de gemeente meegenomen wordt in de evaluatie.

Reflecties in functie van de langere termijn

Identificeren van organisaties en bedrijven in Vlaanderen die willen steunen – Er is bij bepaalde gemeenten een vraag om meer trajecten bij scholen te laten doorgaan. Join for Water zou kunnen onderzoeken welke bedrijven en organisaties interesse zouden kunnen hebben om hun naam te verbinden aan Project W en eventueel financieel willen steunen. Het is belangrijk om daarbij goed na te denken over de framing van het project afhankelijk van de organisatie; gaat het over water, watervoetafdruk, ondersteunen van een creatieve manier van denken (en het ontwikkelen van een andere denkcultuur)?

Versterken van doorstroming van educatieve competenties van trekkersleerkrachten naar ganse school - Join for Water en DJAPO gaan ervan uit dat de vorming van trekkersleerkrachten een basis kan leggen voor een andere denkcultuur binnen de school. De evaluatie wijst uit dat dit niet automatisch zal gebeuren, vooral omdat het doorstromen van verworven competenties binnen het lerarenteam niet gebeurt. Vraag is of er binnen een traject ruimte is om dat aspect aan te pakken, bijv. door het identificeren van leerkrachten/ouders/directie die zin hebben om de de vormingen mee te volgen en die van meet af aan gesteund worden in het verspreiden van deze kennis onder de leerkrachten; een soort TOT binnen het traject. De organisatie 'Schoolmakers' die organisatieverandering binnen scholen ondersteunt heeft hier ervaring mee: soms worden trainingen gratis aangeboden op

voorwaarde dat leerkrachten die de vorming volgen verantwoordelijkheid voor vorming van andere leden van het team opnemen. Het is belangrijk dat Join for Water bij de intake in de toekomst meer aandacht besteedt aan hoe er binnen de school geleerd en veranderd wordt; nu lag het accent bij de intake op acties die gebeuren rond duurzaamheid, niet op mechanismen van beleidsverandering of leren. Er werd ook automatisch aangestuurd op de oprichting van een werkgroepje terwijl dat niet noodzakelijk de meest efficiënte manier is.

Deze reflecties kunnen al starten met het oog op het nieuwe programma.

4 Bijlagen

4.1 OVERZICHT VAN PERSONEN DIE WERDEN BEVRAAGD

Team van Join for Water, project W en leden van management team, kwaliteitszorg en directie.

Partners

Djapo	Lien De Rieck	Beleidsmedewerker
	Ann Matton	Medewerker training, coaching en advies
Ecolife	Ingrid Pauwels	begeleiding gemeenten
	Bruno Verbeeck	Directeur
VVSG	Heleen Voeten	Stafmedewerker team internationaal
	Leen Van Der Meeren	Stafmedewerker duurzaam aankoopbeleid
VLAQWA	Halet Dirk	Strategy Coordinator
Kortrijk	Liesbeth Vanderschaeve	ambtenaar duurzaamheid
Roeselare	Delphine Lerouge	Ambtenaar Noord-Zuid
Merelbeke	Michiel Ouvry	Consulent mondiale samenwerking
Bierbeek	Inge Hatse	Dienst Internationale Samenwerking – Duurzaamheid
Evergem	Lize Decorte	Internationale Samenwerking – Lokaal Mondiaal Beleid
Brasschaat	Marit Baelus	Deskundige lokaal mondiaal beleid (via mail)

Scholen

Kortrijk		
Sint-Paulus		
	Nathalie	juf 4
	Hilde Coopman	juf 4
	Johan Vanhouwaert	beleid
Athena Campus Driehofsteden	Marianne De Vos	Leerkracht
Secundair onderwijs	Tamara Degloire	Leerkracht
	Ole Baert	Leerkracht
Roeselare		
De Plataan	Mieke Vandemaele	directrice
	Elly Verbeure	zorg + PR
	(Evelyn Lammertyn)	zorg + veiligheidscoördinator + MOS
	(Annelies De Winter)	juffen 4de leerjaar (jaar 1?)
	Regine Boussauw	juf 4de leerjaar
	Stéphanie Vangeel	juf 4de leerjaar
De Bonte Specht (freinet)	Bieke Casteleyn	coördinator
	Saar Carrein	begeleidster 5-6
Merelbeke		
Gilko De Bergwegel	Sophie Lejeune	directeur
	Linde Verspeelt	leerkracht
TAM	geen afspraak kunnen maken	
secundair onderwijs		

4.2 GECONSULTEERDE DOCUMENTEN

Informatie uit de interne project opvolging werd gebruikt. Daarnaast werden andere documenten geconsulteerd. Join for Water maakte een overzicht van het beschikbare materiaal dat bij de organisatie kan opgevraagd worden.

ACE EUROPE bvba • www.ace-europe.be

Leopoldstraat 7-9, bus 601 • B-2800 Mechelen • tel. +32(0)15 34 88 84 • fax +32(0)15 34 88 64 • info@ace-europe.be